

BOQONNAA AFUR

HAQUMMAA

Kaayyoo Boqonnichaa:

Barnootaa boqonnaa kana barattanii yeroo xumurtan.

- Maalummaa haqummaa ni hubattu.
- Haalawwan haqa dabsanii fi hojimaata loogiif haala mijeessan maal akka ta'an ni beektu..
- Maalummaa fi barbaachisummaa waldaalee hawaasaa ni hubattu.
- Hojmaatni haqaa jiraachuun nageenya naannoo mirkaneessuu keessatti barbaachisaa akka ta'e ni hubattu.
- Maalummaa gibiraa ni hubattu.

Fakkii 4.1 Madaala

- *Madaalli gartokkotti dabe maal ibsa?*
- *Madaalli sirrii ta'e hoo maal agarsiisa?*
- *Madaalawwan kana irraa maal hubatta? Madaala isa kam filatta? Maaliif?*

Haqa jechuun dhimmoota adda addaa irratti murtii sirrii yookiin, murtii madaala eege kennuu yaada jedhu mul'isa. Gama biraatin yoo ibsinu, haqni murtii loogii yookiin aantummaa irraa bilisa ta'e kennuudha. Haqni eenyuufuu gartummaadhaan osoo hin dhaabbatin yaada dhugaa kennuudha. Dhugaa dubbachuuf, dhugaa bu'uura godhachuun hojjachuu ilaala .

4.1 Haqa

4.1.1 Maalummaa Haqaa

- *Haqa jechun maal jechuudha? Waan beektan waraqaa irrati barreessatii dabaree dabareedhaan waliif dubbisaa.*
- *Madaala armaan gadii qalbiidhaan hubadhaati gaafiiwwan jalatti dhihaataniif deebii kennaa.*

Haqa jechuun " Murtii sirrii , ta'uu kan qabu, haqa, sirrii ta'uu " jechuudha.

Gilgaala 1

Gaaffiiwwan armaan gadiitiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Mana barumsaa keessatti dhimmoonni haqa ibsan maal faa akka ta'an tarreessaa.
2. Bulchiinsa maatii keessatti dhimmoota haqa agarsiisan ibsaa.

4.1.2. Barbaachisummaa Haqaa

- *Sadarkaa keessanitti dhimmoota haqummaan itti barbaachisu maal akka ta'an tarreessaa.*
- *Haqni dhala namaatiif ni barbaachisa jettanii ni yaadduu? Sababa keessan tarreessaa.*

Maatii Warra Fiqir

Maatiin warra Fiqir bulchiinsa maatii gaariitiin hawaasa naannootiif fakkeenyummaan waamamu. Dhimmoota maatiichaaf maqaa gaarii kennisiisan keessaa tokko bulchiinsi maatii isaanii haqummaan hoogganamuu isaatti. Kanaaf, qabxiwwan armaan gadii akka fakkeenyaatti ibsamu. Maatiin Fiqir maallaqa isaanii seeraan fayyadamu. Dhimmoota barnoota ijoollee isaanii walgorsuu fi waliin mari'achuun murteessu.

Daai'ma fira isaanii ni guddifanna jedhanii fudhatanii fi ijoollee isaanii giddutti garaagarummaa osoo hin uumin

mana barumsaa tokkotti barsiisu. Mana barumsaatii erga deebi'anii booda ijoollee hundaaf yeroo hojii, qo'annaa, taphaa fi boqonna adhaaf haala walgitiinsaa fi walqixxee ta'een ramaduuf. Fiqir faas dhimmoota isaan ilaalurratti yaada haala bilisa ta'een kennu. Gaafii barbaadanis ni gaafatu. Ijoolleen kunis barumsa isaanitiin ciccimoodha. Darbee darbee hiriyoota isaanii gidduutti tasa walitti bu'insii yoo uumame fala loogumm aarraa bilisa ta'e barbaaduun hiiku.

Gilgaala 2

Dubbisa armaan olii irratti hundaa'uun gaaffiiwwan armaan gadii deebisi.

2. Maatii warra Fiqir keessatti dhimmoota hojii haqummaa ibsan tarreessaa.
3. Fiqir faa barattoota ciccimmoo kan isaan taasise maaliidha?
4. Maatiin bulchiinsa haqaa itti mirkanaa'e hii'aa maal akka nahu tarreessaa

Maatii Warra Laaloo

Maatiin warra Laaloo maatii warra Fiqir irraa bulchiinsa adda ta'e qabu. Maatiichi galii guddaa yoo qabaatanis, qabeenya jiru hunda irratti ana qofatu ajajuu qaba kan jedhu abbaa Laaloo kan ta'an obbo Shibbiruudha. Isaan haa ta'u kan jedhan hundi ta'uu qaba. Haatii Laaloo yaada fedhan osoo kennanille kan isaan dhaggeeffatu hin

jiru. Obbo Shibbiriun haadha mana fi ijoollee isaanitiin osoo hin mari`atin nan guddisa, nan barsiisa jedhanii ijoollee fira irraa fudhatan tajaajiltoota mana keessa godhataniiru. Kanaan olittis, obbo Shibbiriun waa`ee barumsa ijoollee dhiiraaf malee kan shamarraniitiif dhimma hin qaban. Ijoollee dhiiraas, yoo ta'e hordoffii cimaa waan hin taasifamneef barumsa isaanitiin dadhaboodha. Kaanaaf, maatii bulchiinsa haqummaan isaa hanqatu kana keessatti nageenyi , jaalallii, waliigaltee fi kkf hin jiran. Ijoolleen isaanis mana barumsaattis ta'ee hawaasa naannoo biratti jeequmsaan kan beekkaman dha. Haatii Laaloo dhiibbaa cimaa obbo Shibbiriun irraan gahuun of jibbanii erga manaa bahan turaniiru. Dhiheenya keessa manni jireenya isaanii gurguramee qoodinsa qabeenyaarra akka jiran bal'inaan haasa'ama.

Gilgala 3

Gaafiiwwan armaan gadii deebisaa.

1. **Bulchiinsa maatii keessatti ibsitoota gochaawwan haqa dhabeessa ta`aan ibsaa.**
2. **Bulchiinsi maatii haq-dhabeessa ta`uun ijoolleen amala akkamii akka qabaatan godhe?**
3. **Bulchiinsa maatii keessatti haqni yoo hira'ate eenyutu miidhama?**
4. **Bulchiinsa maatii armaan olitti ibsaman keessaa miseensa maatii kamii ta'uu filataa? Maaliif ?**

Haqummaan jiruu fi jireenyaa dhala namaa gaarii akka ta'u gochuudhan faayidaan inni qabu olaanadha. Haqummaan sochii jireenyaa hundaa keessatti fakkeenyaafi, mana barumsaa, ganda, jireenya maatii fi kkf dhimma barbaachisuudha. Namoota jidduuttis garaagarummaa fi loogii kamiyyuu akka hin jiraanne gochuuf oola. Garaagarummaan yoo jiraate meeshaa ittiin sirreefamuudha.

Sadarkaa hiriyyummaatis, haqummaan walitti dhufeenyi namoota jidduu jiru madaala kan eege akka ta'u dha. Akkasumas, tokko ol'aanaa kaan immoo gadi aanaa akka hin taane dhoo-wwa. Hiriyoottan keessan wajjin waliigaltanii kan qo'attan yookiin kan taphattan isin gidduu walitti dhuffeenyi haqarratti hundaa`e jirachuudhan akka ta'e hubataniittu. Haqani tokko miidhamaa tokko immoo humnaa ol fayyadamaa akka hin taane gochuun mirgi lammiilee akka eegamu godha. Sadarkaa maatiitti haqummaan, jireenyi maatii nagaa qabeesaa akka ta'u gochuun jireenyi lamiillee gara fuulduraaf fooyya`aa akka ta'u godha. Maatii warra Fiqirii fi Laaloo armaan olitti ibsame yaadadhaa.

Sadarkaa biyyaatti haqummaan, walitti bu'iinsaa fi komii hawaasa keessaatti uumamu karaa nageenyaattiin hiikuun hojmaata loogii dhabamsiisa. Lammiiileef qabeenyi isaanii hattootaan akka hin saamamne wabii ta'aaf. Guddina, badhaadhinaa fi misooma hawaasaatiif wabiidha. Mirgi lammiilee biyya isaanii

keessatti bilisaan jiraachuu, barachuu fi hojjachuu mirkaneessa. Haqummaan nageenyi biyya keessa akka jiraatuufis wabiidha. Haaluma kanaan daa'imman, dubartiin, haawwonnii fi maanguddoota irra miidhamni akka hin geenye ittisa .

Haqumman nageenya buusuudhaaf, guddinaaf, badhaadhinaaf walqixxummaa fi walitti dhufeenya ummatootaa cimsuuf meeshaa ta'uun tajaajila .

Gilgaala 4

Gaaffiiwwan armaan gadii hojjadhaa.

1. Iddoowwan armaan gadii keessatti faayidaa haqummaan qabu tarreessaa
 - A. Jireenya maatii keessatti.
 - B. Walitti dhufeenya naannoo jireenyaatti
 - C. Mana barumsaatti

4.2 Qaamolee Haqaa Naannoo Keenyatti Argaman fi Adeemsa kenninsa Haqaa

4.2.1 Adeemsa Kenninsa Haqaa Hawaasa Keessatti

- *Kutaa keessatti miidhamni yoo isnirra gahe eenyuutti himattu? Miidhamni isnirra gahuu isaa maaliin mirkanessitu?*
- *Naannoo keessan keessatti namoonni waliigaltee dhabiinsa uumame hiikan jiru? Akkamitti waliigaltee dhabiinsa kana furu?*

Obbo Ballihuu "Abshaalticha"

Obbo Ballihuun hawaasa isaanii keessatti fakkaeenya nama haqaati. Nam-

oota waldhaban walitti araarsuun ganda keessatti rakkoowwan uumaniif fala ykn furmaata kennuudhaan nageenyi fi jaalalli akka uumamu gochuudhaan namni isaaniin dursu hin jiru. Obbo Ballihuun gocha kana kan raawwatan yeroo tokko tokko kophaa isaanii yeroo biroo immoo namoota biroo wajjin ta'uudhani. Obbo Ballihuun hojii araara buusuu kanaan kan milka'an uumama addaa waan ta'aniifi miti.

Obbo Ballihuun namoota araarsuu danda'uun isaanii karaa fi tooftaa haqa qabeesaa ta'e hordofanii raawwachuu isaanii. Obbo Ballihuun abbootiin dhimmaa lamaan yeroo gara isaanii dhufan hojiin jalqaba raawwatan sababaa fi maadda walitti bu'iinsa isaanii baruudha. Yaada gama lachuu ni dhaggeeffatu. Maalummaa rakkoo sanaa haalan erga hubatanii booda, eenyuufuu osoo hin loogin murtii sirrii kennu. Kanarraa kan ka'e murtiin jaarsummaa obbo Ballihuun kennu namoota baay'ee biratti fudhatama argata.

Gilgaala 5

Gaaffiiwwan asiin gadiitiif deebii kennaa.

1. Murtiin obbo Ballihuun murteessan hedduun isaanii maaliif fudhatama argatu? Qabxiilee sadi himaa.
2. Adeemsota murtii kennuu obbo Ballihuu tarreessaa. Toftaawwan obbo Ballihuu irraa maal fa`a barattan?
3. Wayita taphattan hiriyootan keessan keessaa tapha keessaniif abbaa murtii kan isiniif ta'u nama amala akkamii qabu filattu? Maaliif?

Haqni iddoo adda addaatti, haala adda addaa fi dhimmoota adda addaa keessatti keennama. Haalli kenniinsa haqummaa haala jiruuf jireenya namootaa guyyaadhaa, guyyaa wajjin kan walqabateedha. Fakkeenyaaf mana barumsaatti, iddoowwan taphaatti, mana keessatti murtiwwan guyyaa guyyaadhaan kennaman yaadadhaa. Murtiwwan kunniin hundi gochawwan haqaan kan ibsamaniidha. Adeemsi kenniinsa tajaajila haqaa rakkoowwanii fi walitti bu'iinsa jiraniif murtii sirrii ta'uu kennun furmaata barbaaduu mul'isa. Haalli kenniinsa murtee kana fakkaatan hundi adeemsa mataa isaanii qabaatu .

Haala kenniin satajaajila haqaa kamiyyuu keessatti qabxiwwan bu'uuraa beekamuu qaban jiru.

- *Sababa ka'umsa rakkoowwanii hubachuuf kan nama dandeechisu ragaa gahaa sassaabuu,*
- *Dhimmicha haalan hubachuu*
- *Dhugaarratti hundaa'uun loogii tokko malee murtii kenuu.*

Gilgaala 6

Gaafiiwwan armaan gadii irratti mari'adhaa.

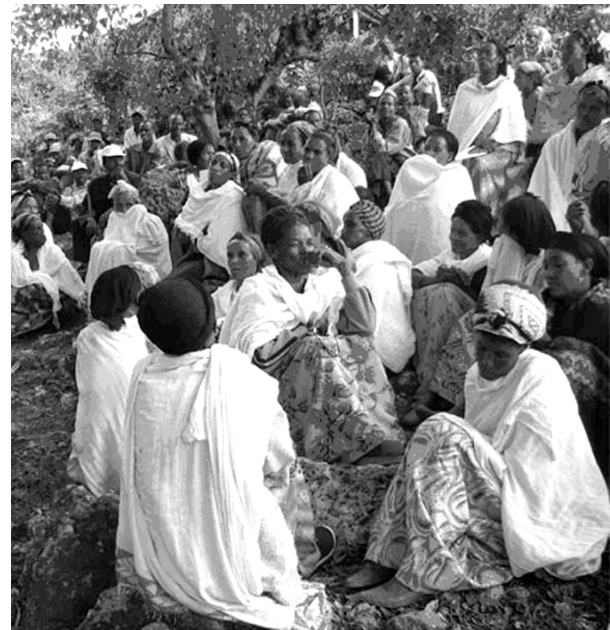
1. Adeemsi kenniinsa tajaajila haqaa qabxiwwan maal maal hammata?
2. Hawaasa keessan keessatti qaamoleen tajaajila haqaa kennan waldehabii jiru Akkamitti hiiku?

4.2.2 Qaamolee Haqaa

- *Maatii keessatti, mana barumsaa keessatti, iddoo jireenyaatti, daree barnootaa keessatti qaamolee tajaajila haqaa kennan ibsaa*
- *Isin maatii keessan keessatti , mana barumsaa keessatti ykn daree keessatti adeemsa kenniinsa tajaajila haqaa keessatti itti gaafatamummaa akkamii baatanii beektu?*

Qaamolee tajaajila murtii haqaa kennan jechuun, qaamolee walitti bu'iinsa fi waldehabii hawaasatiif fala kennan jechuudha. Qaamoleen akkasii kan aadaa fi kan ammayyaa jedhamauudhaan bakka lamatti qoodamanii ibsamu. Qaamoleen kunniin rakkoowwan hawaasa keessatti uumamaniif murtii kennuun qaamaa tajaajila kennidha.

A. Qaamolee Haqaa Aadawaa

Fakkii 4.2. Adeemsa kenna murtii haqaa aadawaa

- *Fakkii armaan oliirraa maal hubattan?*
- *Qaamolee naannoo keessanitti namoota walitti bu'an akka waliigalan godhan ibsaa.*

Tajaajila haqaa haala aadaatiin kennuun, yeroo durii irraa jalqabanii walitti bu'insa fi wal dhabbii uummattoota biyyaa keenyaa gidduutti uumaman hiikudhaaf adeemsa aadaawwa hordofuun furmaatni kan kennamudha. Qaamoleen kuniin naannoo adda addaati maqaa adda addaa qabu. Jaarsolii biyyaa, abbotii amantaa, namoota beekamoo fi kkf iddoowwan garaagaraatti kan argaman tajaajila murtii haqaa kennaniindha. Dhaabbilee aadaa kuniin dhiyooti argamuun hawaasaaf murtii haqaa adda addaa kennu. Gochii obbo Ballihuu "Abshaaltichaa" murtii tajaajila haqaa haala aadaawwan kennamuuf fakkeenya tokkodha.

B. Qaamolee Haqaa Ammayyaawaa

Fakkii 4.3 Mana Murtii Waliigala Federaalaa

Fakkii 4.4 Waajjira Bul/ Gandaa

Qaamoleen tajaajila murtii haqaa ammayyaa kennan, lammiiwwan qaamolee mootummaanis ta'e kanneen biroon loogiin akka irra hin geenyee yookiin akka irratti hin raawwatamne eegumsa godhan dha. Lammiiwwan rakkoon murtii haqaa yoo qunname qaamolee kanaaf dhiyeessu. Qaamoleen kunis seeraa fi danbii irratti hundaa'uun fala barbaadu. Dhimmoota dhiyaataniif irratti murtii dabarsu. Qaamolee tajaajila haqaa ammayyaa kennan keessaa murteessa kan ta'an akka armaan gaddititti ibsamani jiru.

Mana murtii hawaasummaa ganda	Waajjiralee/ bufataa poolisii	Manneen murtii
Dhimmoota adda addaa irratti murtii haqaa kennudhan hawaasa tajaajila. Qaamolee tajaajila murtii haqaa ammayya kennan keessaa kan dhiyootti argamuudha	poolisoonni nageenya naannoo fi kan hawaasa qaama eeguudha. Gocha kanaan qaamolee tajaajila murtii haqaa ammayyaa kennanii fi nageenya fi tasgabpii hawaasa eegisan keessatti ramadamu.	Qaamolee tajaajila murtii haqaa biyya tokkoo keessatti argaman keessaa adda durumaan kan ibsaman manneen murtiiti. Manneen Murtii namoota rakkoon yoo qunnamee , loojiin yoo irra ga'ee fi kkf yoo irratti raawwate dhaabbilee tajaajilli murtii haqaa kennaman dha.

Gilgaala 7

Gaafilee armaan gadii deebisaa

1. Adeemsa haqaa mirkaneessuu keessatti gahee qaamolee armaan gadii ibsaa.
 - A. Ganda keessan
 - B. Manneen murtii
 - C. Buufata Poolisii.
2. Miseensonni Poolisii osoo naannoo keessan hin jiraachuu rakkoowwan dhabiinsa tajaajila haqaa gahuu danda'an tarreessaa.

4.3. Haalawwan Tajaajila Murtii Haqaa Dhabamsiisan

4.3.1. Seera Kabajuu Dhabuu

- *Seera mana barnoota keessanii eenyutu kabajuu qaba ?*
- *Kanneen seera hin kabajne yoo jiraatan maal ta'u? Tarkaanfiwwan akkamii fudhachuu barbaachisa jettu?*
- *Sadarkaa umrii keessanii kanatti seerota akkami kabajutuu isinirraa eeggama?*

" Gandoota Chaanar" (Kutaa tokkoffaa)

Gandoonni Chaanar yeroo dheeradhaaf uummatoota ollaatiif fakkeenya jalaa-laa fi nageenyaa turan. Fakkeenya gaarii kan isaan taasisanis hawwaasni martuu garaagarummaa malee seerota gandoota isanii kabajuu isaanii dha. Dabalataanis, sirni murtii haqaa isaanii loogirraa kan bilisa ta'e ture. Walitti bu'insaa fi waldhabbiin yoo uumame yeroodhan falli itti keenname. Sababa kanaaf, Chaanar "Ganda tajaajilli haqaa itti kennamu, biyyaa haqummaan itti mirkanaa'e" jhamuudhan jajamaa turte.

Haata'u malee waggoota muraasa darbanii jalqabee haalli tokko tokkoo ganda Chaanar keessati akka durii ta'uu dhaban. Dhaabbilee hawaasa keessatti haqa eegsisan kabaja dhaban. Seeraa fi dambii cabsuun erga jalqabame tureera. Bulchootni gandaa

seeran ala murtii dabarsuu jalqabaniiru. Hawaasni waajjiraalee mootummaa irraa tajaajila kan argatu qarshii, firoomaa fi kkf ta'eera. Waan barbaadan humna fi qarshiin yookaan firaan argachuun erga jalqabee tureera. Yakki saamichaa fi reebichi baay'atee jira. Yakkamtoota akka salphatti humna nageenyatiin qabuun hin dada'amne. Yoo qabamanis battalumatti mana hidhaatii hiikkamu. Miidhaa fi gadadoo uummatarra ga'uuf qaamni tajaajila murtii haqaa kennu cimaan hin jiru. Qabeenyi hawaasichaa fakkeenyaaf, bakkeewwan jallisii fi mana jireenyaa itti ijaarratan, bosonnii fi kkf namoota dhuunfatiin qabama jiru. Qaamooleen tajaajila haqaa aadaa fi ammayyaa kennan loogii fi dhiibbaa hoggantotatiin seeraan ala murtii kennu. Haalli kunis jiraattoota ganda sanaa yaaddesse jira. Haala kanaan "ganda jaalalaa, biyya jaalalaa, kan turte Chaanar "maal taatti laata?

Gilgaala 8

Barreeffama armaan olitti kenname bu'ura godhachuun gaaffilee armaangadii deebisaa.

1. Ganda Chaanaritti rakkoon kan uumamee sababa maaliitiin? Bal'inaan tarreessaa.
2. Gochaalee murtii haqaa cabsan jettan tarreessaa.

Haqni akka cabu kan taasisan keessaa inni tokko seera kabajuu dhabuudha. Seera jechuun, naamuusa kabajuu jechuudha. Seerri bakka kamiyyuu jiru lammiileen kabajamu qaba. Seerri bakka hundaa fi sochii jiruufi jireenya keessatti argama. Maatii keessatti, mana barnootatti daree keessatti, bakkee taphaatti bakka hojii fi kkf seerri ni argama. Mana barnootatti yoo seerrii hin kabajamiin hojiin barnootaa bu'a qabeessa ta'uu hin danda'u. Kanaafuu, barattoonni barnoota seeran waan hordofuu hin dandeenyef jiruun isaanii kan fuulduraa ni bada. Taphonni hunduu seera mataa isaanii qabu. Tapha tokkoo taphachuuf hirmaatonni martuu seera kabajuu qabu. Seerichi yoo hin kabajamin taphni kan addaan citu qofa osoo hinta'in rakkoo hamaa fiduu danda'a. Sadarkaa maaitillee yoo ta'e maatiin seera ittiin bulmaata maatii hin hordofne rakkoo keessaatti kufuun isaa waan hin oollee.

Waa'een ganda Chaanar kan armaan oliti dubbistan kanaaf fakkeenya ta'a. Seeronni sadarkaa biyyaatti bahan lammiileen kabajamu qabau. Yoo kana hin ta'in raawwiin haqaa jiraachuu hin danda'u. "Yoo seerri hin jiraatin biyyi ni miidhamti" kan jedhu kana sirritti ibsuu danda'a. Seera kabaju dhabuurraa kan ka'e namoota dhuunfarraa, hawaasa fi biyyarraa miidha fi dhiibbaa guddaatu gaha. Kanaafuu, namoonni ofiif, guddina hawaasaa fi biyyaaf jecha seera kabajuu qabu. Rakkooleen

haaloota adda addaatiin uumaman sababa seera kabujuu dhab-uu namootaatiin.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadiitiif deebii gabaaba keennaa

1. Bakkeewwan armaan gadii keessatti qabxiilee haqaa cabsuudhaf sababaa ta'an Kan jettan ibsa .
 - A. Daree barnoota
 - B. Manneem barnoota
 - C. Maati keessa
2. Seera kabajuu dhabuun mana barnootaa fi gandatti miidha inni fidu ibsaa.

4.3.2. Hojimaata Loogii Raawwachuu

- *Gochaalee loogii bakkeewwan armaan gadiitti raawwataman jettan tarreessaa.*
 - A. Maati keessatti
 - B. Manneen barnootaati
 - C. Daree barnoota keessatti.
- *Namoonni loogii maalif raawwatuu? Qabxiilee sababaa ta'u jettan ibsaa.*

Haqummaan akka dhabamu kan godhan keessaa inni lamaffaan gochaalee loogii raawwachuudha. Gochaaleen loogiin faallaa gochaalee haqaati. Yoo loogiin hawaasa keessatti babal'ate tajaajilli haqaa ni hi'rata. Gochaalee loogii jechuun, karaa seeran ala ta'ee gocha tokko miidhee tokko fayyadu raawwachuu jechuun ibsamuu danda'a.

Namoonni tokko tokko firoomaan, afaaniin, sanyiidhan, amantaadhan, walitti dhiyeenyaa fi qarshii fudhach uudhaa fi kkf loogii ni raawwatu. Gochaaleen loogii bakka adda addaa fakkeenyaaf, mana barnootatti, gandatti, dhaabbilee haqaa fi kkf keessatti raawwatamu ni danda'u. Gochaaleen loogii kunniin seerri akka hin kabjamee gochuudhan gochaaleen murtii haqaa akka hin raawwatamne gufuu ta'u. Haata'u malee gochaaleen loogii bakka kamittu raawwataman fudhatama hin qaban.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadiirratti mari'adha.

1. Gochaalee loogii dhabamsiisuuf maaltu isinirraa eeggama?
2. Gochaalee loogii mana barnootatti raawwatamu dhabamsiisuuf maaltu godhamu qaba?

4.3.3. Rakkoolee Gochaaleen Loogii Dhaqqabsiisan.

Fakkii 4.6. Lolaa fi hanna

Fakkii 4.7. Butii

**Fakkii 4.8. Qabeenyaa
Baleessanii baqachuu**

- *Fakkiiee armaan olitirraa maal hubattan? Gochaalee akkamituu raaawatama jira?*
- *Gochaaleen akkana kun gochaalee haqaati moo gochaalee loogiti? Maalif?*
- *Gochaalen akkana kun akka hin raawwatamne lammiileen maal gochuu qabanu ?*

“Gandoota Chaanar” /kutaa lammaffaa/

Hallii ganda Chaanar yeroodha yerootti itti caalaa deemuun yaadessaa fi to`annaan ala ta`aa waan dhufeeff jiraachudhaaf sodachisaa ta`e jira. Eeggumsi fi tokkummaan duraan ture waan badeef yeroo adda addaa uumatoota ollaatiin weerarama jiru. Akka yeroo durii

daa`imman dirree irratti taphachuun, beeyiladoonni burraaqun hin jiru. Buttaanis waan cimeef shamarran mana barnootaa deemu dhiisanii jiru. Haadhooliin gara gabaa deemu yoo yaadan sodaatu itti dhagahama. Darbee darbee nammoonni ajjeefamaa akka jiran ni dhaga`ama. Namoonni ganda isaanii dhiisanii baqachuu jalqabanii jiru. Dhumarras gandoonni kun duw-waa ta`an. Akkuma salphaatt diigamanii badan. Yeroo amma namoonni karaa gandoota diigaman kanaan darban “Chaanar ganda jaalalaa, biyya

Gilgaala 11

**Barreeffama armaan olitti kenname
bu`uura godhachuun gaaffilee
armaan gadiif deebii kenna.**

1. Seera kabajuu dhabuu fi gochaaleen loogii miidhaa isaan fidan tarreessaa?
2. Jiraattonni ganda Chaanar rakkoon akka hin uumamne maal gochuu qabu ture? Qabxii lama ibsaa.

jaalalaa” jechuun qoosu, baacu.

Gochaaleen Loogii Rakkoowwan Armaan Gadii Uumuu

- Lammiwwan faayidaa lammuum-maa biyyaa isaanii irraa akka hin arganne godha. Fakkeenyaaf, mana barnootaa keessatti yoo loogin jiraate daa'imman baruumsa barbaachisaa dhabuu danda'u. Loogin yoo dhaabbilee fayyaa keessaa

jiraate tajaajila wal'aansa ga'aa argachuun rakkisaa ta'a.

- Gochaaleen loogii maatii keessaa yoo jiraatan jireenyi rakkisaa ta'a. Kana malees, gochi loogii seerri fi herrii mootummaa akka hin kabajamne gochuun lammiwwan mootummarraa akka amantaa dhaban taasiisa. Jeequmsi akka ka'u sababa ta'a. Kanarraa ka'uudhan nageenyi fi tasgabbiin biyyaa ni booraha. Qabeenyii lammiwwanii namoota humna qabaniin ni saamama. Darbee darbee miidhan qaamaa fi lubbuu irratti raawattamu danada'a .

Gilgaala 12

Gaafilee armaan gadiirratti mari'adha.

1. Gochaaleen loogii jiraachun lammiwwan irratti miidhaa maal akkamiifida?
2. Gochaale loogii balleesuudhaf lammi biyyaatirraa maaltu eeggama?

4.4. Dhaabbilee Hawaasummaa

4.4.1. Maalummaa Dhaabbilee Hawaasummaa

Fakii 4.9 Dhaabbilee Hawaasummaa

- *Dhaabbilee armaan olii maalumma isaanii fi faayidaa isaan kennan ibsaa ?*
- *Dhaabbileen armaan gadii naannoo keessan jiraachuu yookiin jiraachuu dhabuu isaanii mirkaneessaa.*

T/L	Dhaabbilee	Ni jiru	Hin jiru	Gosa ogeessota dhaabbilee kana keessa hojjetan
1	Mana barnootaa			
2	Bufata Fayyaa			
3	Waajjira gandaa			

Dhaabbilee hawaasumma jechuun, dhaabbilee (waajjiroolee) naannoo tokkotti hawaasaf tajaajila adda addaa kennuudhaf dhabbataniidha. Dhaabbileen armaan olii gabatee keessatti ibsaman fakkeenya dhaabbilee hawaasumaati. Dhaabbileen kun hawaasaf tajaajila adda addaa faayidaa qabanii fi barbaachisa ta'an ni kennu. Fakkeenyaaf, manni barnootaa isin amma keessatti barachaa jirtan tajaajila barnootaa kennuudhaf kan hojjetameedha. Buufataalen fayyaatis, akkasuma rakkoowwan fayyaa hawaasaf wal'aansa kennuudhaf kan hunda'anidha.

• *Haqummaan tajaajila dhaabbilee hawaasummaa maalin ibsma?*

Dhaabbileen hawaasummaa kan dhabbatan hawaasa hundaa loogii malee akka tajaajilaniifi. Dhabbilan kunis tajaajila haqaa fi wal qixxummaa irratti hunda'ee kennu qabu. Tajaajila haqumma jechuun soorressa, hiyyeessa, angoo kan qabu, angoo kan hin qabne, fira kan qabu, fira kan hin qabne fi kkf osoo hin jedhini tajaajila lammiileen dhaabbatoota kanaraa barbaadan haala barbaachisuun kennu jechuudha.

Gilgaala 13

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Dhaabbilee hawaasummaa jechuun maal jechudha?
2. Dhaabbileen hawaasaf tajaajila akkamii kennu?

Gilgaala 14

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Dhaabbileen hawaasummaa tajaajila haqaa ta'e akka hin kennin waantoota gufuu ta'an ibsaa?
2. Tajaajila haqa yoo hin kennine ta'e rakkoowwan uumamuu danda'an maalfaadha?.

4.4.2. Haqummaa Tajaajila Dhaabbilee Hawaasummaa

- *Haqumma tajaajila dhaabbilee hawaasummaa jechuun maal jechudha?*

4.5. Gibira (Ashuuraa)

4.5.1. Maalumaa fi Faayidaa Gibiraa

Fakkii 4.10 Haala kaffaltii gibiraa

- *Namoonni fakkii keessatti walgahan maal godhaa jiru isinitti fakkaata?*
- *Jecha gibira jedhu dhageessanii beektuu ? Yoo beektan ibsaa*

Gaaffii Kadijjaa

Kadijjan erga "maalumma dhaabbilee hawaasummaa "barattee booda dhaabbilee naannoo isaani jiran eenyu akka hojjate beekuu barbaadi. Gaaffi kanarratti abbaa ishii obboo Alii waliin marii gootee jirti. Mariin kun waa'ee dhaabbilee hawaasummaa beekumsa argatterratti dabalataan" maalummaa gibiraa" akka hubattu gargaare jira. Mariin abbaa fi intalli taasisan kun kutaa lamaan dhiyaatee jira.

Gaaffii Kadijjaa (Kutaa tokkoffaa)

Kadijja: Abbaa koo manneen barnoota, buufataalee fayyaa fi qonnaa, karaa fi kkf. naannoo keenyatti argaman eenyutuu hojjate?

Obbo Alii: Kan ati kaaste kanneen bay'inaan kan hojjate mootummaadha.

Mootummaa jechuun, nageenya ummataa kan eeguu fi qaama misooma adda addaa akka raawwatu bakka bu'ummaa umma-taan kennameefiidha.

Kadijja: Abbaa koo mootummaan hojii kana hunda raawwachuudhaaf qarshii eessaa fida?

Obbo Alii: Mootummaan kan kana raawwatu qarshii yookiin gibira lammiwwanirraa walitti qabuuni.

Kadijja Abbaa koo gibira jechuun maal jechuudha?

Obbo Alii Gibira jechuun, lammiwwan galii argatanirraa hir'isuun qarshii Mootummadhaaf kafalanidha.

Mootummaan gibira walitti qabuun misooma dhaabbilee hawaasumaa (karaa, bishaan, ibsaa, bilbila kkf) ijaara. Nageenya biyyaa ni eegisisa

Kadijja: Abba koo namni martu gibira ni kafalaa?

Obbo Alii: Eeyye, qotee bulaan, daldaalan, hojjetaan mootummaa, hojjetaan warshaa, dafqaan bulaan, hidhataan gibira kafaluu qabu.

Gilgaala 15

Marii armaan oliitti kenname bu'uura godhachuudhaan gaaffilee armaan gadii deebisa.

1. Gibira jechuun maal jechuudha?
2. Gibirri yoo seeran hin kafalamin rakkoowwan uumamuu danda'an maal faadha jettanii tilmaamtu?
3. Mootummaan qarshii gibiraan walitti qabu hojii maalirra oolcha?

Gaa fii Kadijjaa (Kutaa lammaffaa)

Kadijjaa: Abbaa koo namni martuu gibirri kafalu wal-qixaa?

Obbo Alii: Intala koo lammiin hundi gibira wal-qixa hin kafalu. Gibirri tokko kafalu tokkorraa addaa. Kafaltiin gibiraa galiirratti hunda'aa, galii guddaa kan argatu guddaa kafala, kan galii xiqqaa argatu akkasumatti xiqqaa kafala jechuudha.

Kadijjaa: Abbaa koo ati gibira kafaluu qabdu kafaltee jirtaa?

Obbo Alii: Sirriti kaa. Ani abbaan kee namoota hunda dura dirqama koo baheera jedhanii nagahee ittiin kafalan fuudhanii itti agarsiisan.

Kadijjaa: Abbaa koo gibirri yoo seeran hin kafalamin rakkoo maal fida?

Obbo Alii: Namoonni yoo gibira yeroo fi seeraan hin kafallin daa'imman akka keessanii barachuu hindanda'an. Buufataalen fayyaa waan ijaaramuu hin dandeenyeef hawaasni dhibeedhaan miidhama. Karaan, boolli bishaanii,

ibsaan fi kkf. babal`achuu hindanda'an. Kanaafuu, misoomnii fi guddinni biyyaa ni gufata.

Kadijjaa: Abba koo biyyoonni guddatan yookiin qarooman jedhaman kan guddatanii fi qarooman lammiwwan isaani waan gibira kafalaniifii?

Obbo Alii: Eeyyee, intala koo lammiwwan isaanii waan ciminnaa hojjatanii fi gibira irraa eeggamu waan kafalaniif mootummaan abbaa maatii tokkoon wal-fakkaata. Abbaan maatii tokkoo meeshaalee barbaachisa ta'an akkuma maatiidha guutu, mootummaan hawaasa isaaf hojii adda addaa hojjeta. Kanas kan hojjetu gibira lammiwaanirraa walitti qabuuni

Kadijjaa: Abbaa koo amma dhaabbilee hawaasummaa eenyu akka hojjetu fi maalummaa gibiraa hubadhee jira. Kanan hubdhellee boru hiriyoota kiyyatti nan hima. Anis fuula duratti guddadhee yoon hojii qabadhe gibira narraa eeggamu mootummaadhaaf nan kafala

Obbo Alii: Ishoo ishoo intala koo akka kana gootu nan amana.

Gilgaala 16

Barreefama armaan olii buu'ura godhachuun gaaffile armaan gadii deebisaa.

1. Faayidaalee gibiraa ibsaa
2. Gibirri lammiwwan kafalan maal bu'uura godhachuun murtahaa?
3. Gibirri yoo seeraan hinkafalamiin daa'imman akka keessanii irratti rakkoo akkamiti uuma?

Xumuraa Boqonnichaa

Haqaa jichuun, yaada dhugaa kennuu yookiin dhugaan hojjechuu ibsa. Haqummaan jireenyaa fi sochii hawaasaa keessatti dhimma barbaachisaadha. Haqummaan haali jireenya maati tokkoo akka tasgabahuu kan godhuudha. Tajaajila murtii haqaa kennuun lammiiwwan gidduutti loogiin akka hin uumamne gochuudhan walqixxummaa cimsa. Biyya nageenya qabduu fi guddatte ijaarudhaaf haqummaan barbaachisaadha. Haqummaan akka cimu lammiiwwan sadarkaa kamirrattuu seera kabajuu qabu. Wantoota gocha haqaa gufachiisanirraa of eeguu qabu.

Gochaaleen loogii yoo raawwataman ifaan mormuun gahee lammii gahuumsa qabu tokkootii. Kanaafuu, haqaan hojjechuun dhaabbilee tajaajila hawaasaaf kennan keessatti cimu qaba. Dhaabbileen hawaasummaa akka babal'atan lammiiwwan haaluma galii isaanitiin gibira irraa eeggamu mootummaadhaaf kafaluu qabu. Walumaagalatti hawaasa tokko keessatti gochaaleen haqaa akka ciman lammiiwwan jireenya maatii keessatti, mana barnootatti, naannoo jireenyatti, bakkeewwan hojii fi kkf keessatti waan hojjetan haqummaan raawwachuu qabu.

© MOE, FDB Ethiopia
Not to be reprinted

Jechoota Ijooa

Haqaa Gocha (dalagaa) loogirraa bilisa ta'e/dhugaa

Walitti bu'iinsa Waliigaluu dhabuu / wal loluu

Loogii Murtii /gocha/ tokkoo miidhee tokko fayyadu

Miidhaa Waan haqa hin taane namarratti raawwachuu /hubaatii

Dhaabbilee Qaamolee yookaan waajjiraalee dalagaa tokko akka raawwatan angoon kennameef.

Murtii Dhimmoota adda addaa irratti murteessu /yaada kennuu

Madaala Mallattoo walqixxummaa fi haqqummaan ittiin ibsamu

Amala Gochaa fi haala nama tokkoo kan ibsau

Ogeessa Barumsaa fi beekumsa gahaa kallattii adda addaan kanneen qaban

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuudhan kan sirrii ta'e "DHUGAA" jechuudhan kan sirrii hintaane immoo "SOBA" jechuun deebisaa.

- ___ 1. Tajaajila murtii haqaa kennuun guddina biyyaatiif faayidaa hin qabu.
- ___ 2. Dhaabbileen tajaajilli haqaa haala aadaan kennan murtii haqaa cimsuudhaaf fayyadu.
- ___ 3. Qaamoleen poolisii qaama tajaajila murtii haqaa ammayyaa kennan keessatti hin ramadaman.
- ___ 4. Dhaabbilee hawaasummaa baballisuudhaaf gibirri madda gali olaanadha.
- ___ 5. Gochaaleen haqaa sochii jireenya namootaa keessatti faayida hin qabn

II .Yaada "A" jalatti tareefameef " B" jalaa jalaa fillachuun walitti firoomsa.

“A”

- ___ 1. Seera kabajuu dhabuu
- ___ 2. Haqummaa
- ___ 3. Jaarsummaa
- ___ 4. Dhaabbata hawaasummaa
- ___ 5. Mana murtii

“B”

- A. Tajaajila haqaa aadaa
- B. Murtii sirrii ta'e
- C. Dhaabbata tajaajila haqaa kennu
- D. Barfachuu
- F. Buufata fayyaa

III. Gaaffilee armaan gadii dubbisuudhaan bakka duwwarratti jecha yookiin gaalee sirrii ta'e guutaa.

- 1. Dhaabbilee tajaajila haqaa ammayyaa sadan ____, __fi ____ dha.
- 2. Dhaabni hawaasuma lammiwwaniif beekumsa babal`isu ____ jedhama.
- 3. Qarshii lammiwwan haala galii isaanitiin mootummaadhaaf kafalan ____ jedhama.

IV. Gaaffilee armaan gadiitif deebii sirrii ta'e filadhaa.

- 1. Hojiimaanni haqaa kan barbaachisu naannoo kamitti?
 - A. Maatii
 - B. Mana barnootaa
 - C. Ganda
 - D. Hunduu deebiidha
- 2. Kanneen armaan gadii keessaa murtii haqaaf gufuu kan ta'un isa kami?
 - A. Soba
 - B. Haqummaa
 - C. Dhugaa
 - D. Murtii loogi hin qabne
- 3. Qaamni hawaasaa gibira kafaluu kan qabu isa kami?
 - A. Daldaalaa
 - B. Hojjetaa mootummaa
 - C. Qoteebulaa
 - D. Hunda
- 4. Dhaabbata tajaajila hawaasummaa kennu kan ta'e kami?
 - A. Buufata fayyaa
 - B. Waajjira Poolisii
 - C. Mana barnoota
 - D. Hunda
- 5. Kanniin armaan gadii keessaa bu'aa hojiimaata haqaa kan hin taane isa kami?
 - A. Bittinfamuu maatii
 - B. Nageenyaa fi guddina
 - C. Wal qixxummaa
 - D. Waljaalachuu

V. Gaaffilee armaan gadiitif deebii gabaaba kennaa

- 1. Mana barnoota keessatti haqummaan akka mirkanaa'u isin amala akkamii qabachuu qabdu?
- 2. Gibiri yoo seeraan hin kafalamin rakkoowwan ni uummaan jettan